

16 OKTYABR SAAT 7:00-DƏK OLAN LAYİHƏ VARIANT

BEYNƏLXALQ SEÇKİLƏRİ MÜŞAHİDƏ MISSİYASI

Prezident Seçkisi, Azərbaycan Respublikası - 15 oktyabr 2003-cü il

İLKİN FAKTLARA VƏ NƏTİCƏLƏRƏ DAİR HESABAT

Bakı, 16 oktyabr, 2003-cü il. 15 oktyabr prezident seçkiləri üzrə Beynəlxalq Seçkiləri Müşahidə Missiyası (BSMM) ATƏT-in Demokratik Təsisatlar və İnsan Hüquqları üzrə Bürosunun, ATƏT-in Parlament Assambleyasının (ATƏT PA) və Avropa Şurası Parlament Assambleyasının (AŞPA) öz üzərlərinə götürdükləri birgə öhdəlikdir.

İlkin faktlar və nəticələrlə bağlı bu hesabat nəticələrin yekun təsdiqlənməsindən, seçki ilə bağlı şikayət və müraciətlərin həll edilməsindən və müşahidə faktlarının tam təhlilindən öncə verilir.

Zəruri olan hallarda əlavə hesabat verilə bilər.

İlkin nəticələr

15 oktyabr 2003-cü ildə Azərbaycan Respublikasında keçirilən prezident seçkiləri bir çox seçki məntəqələrində yaxşı idarə olunmuşdur, lakin ümumi seçki prosesi beynəlxalq normaların tələblərini bir çox mənalarda təmin edə bilməmişdir. Beynəlxalq müşahidəçilər hesablama və cədvəlləşdirmə zamanı ciddi qanun pozuntularını qeyd etmişlər.

Bu seçkinin ayrı-ayrı elementlərinin ciddi maraq doğurmasına baxmayaraq, prosesin adı çəkməyə layiq olan bir sıra müsbət cəhətləri də olmuşdur:

- Səkkiz namizədin mövcudluğu seçicilər üçün əlverişli seçim imkanı yaratmışdır;
- Müxalifət namizədlərinin hakimiyyət orqanlarını tənqid etməkdə heç bir tərəddüd keçirmədikləri ictimaiyyətin iştirakı ilə fəal kampaniya baş tutmuşdur.
- Yeni Seçki Məcəlləsinə saxtakarlığın qarşısının alınmasına qarşı əlavə mühafizə tədbirləri daxil edilmiş və ümumiyyətlə demokratik seçkilərin keçirilməsinə zəmin ola biləcək hüquqi bazanı təmin edir;

- Seçki üçün nəzərdə tutulan bir sıra texniki hazırlıq işləri qənaətbəxş şəkildə başa çatdırılmışdır;
- Mərkəzi Seçki Komissiyası məntəqə seçki komissiyalarından alınan nəticələri seçkiyə mühüm şəffaflıq elementi kimi əlavə olunaraq dərc etmişdir.

Lakin, bu seçki aşağıdakı hallar da daxil olmaqla çoxsaylı beynəlxalq normaların təmin edilməsinə müvəffəq ola bilməmişdir:

- Seçki gecəsi daxil olmaqla çoxlu zorakılıq halları və polis nəfərlərinin gücündən normadan artıq istifadə olunması,;
- Müxalifət tərəfdarlarına, jurnalistlərə və digərlərinə qarşı siyasi mühiti kölgə altına almış hədə-qorxunun ümumi mənzərəsi;
- Hakim partiyadan və müxalifətdən olan namizədlər tərəfindən aparılan kampaniya üçün şəraitlər açıq-aşkar surətdə qeyri-bərabər olmuşdur;
- Kütləvi siyasi mitinqlərin və toplantıların kəçirilməsinə qoyulan qadağanedici məhdudiyətlər müxalifət namizədlərinin ictimaiyyətə öz məlumatlarını səmərəli şəkildə çatdırmaq bacarığını məhdudlaşdırmışdır;
- Dövlət televiziyası və beynəlxalq media, pulsuz efir vaxtından başqa, tarazlaşdırma meyarlarından kənara çıxmışdır.
- Mərkəzi Seçki Komissiyası (MSK) bir çox hüquqi tələbləri təmin etməmişdir;
- Şikayət və müraciətlərə baxılması prosesləri ictimaiyyətin etibarını qazana bilməmiş və səmərəli həlli üsulların təmin edilməsi baxımından effektiv mexanizmi təmin etməmişdir.

Seçki günündə müşahidəçilər səsvermənin gərgin, lakin dinc keçdiyini bildirmişlər. Seçki komissiyasının üzvləri öz vəzifələrini lazımınca yerinə yetirmişlər. Səslərin hesablanması prosesə müdaxilə edən çoxlu kənar şəxslərin olması da daxil olmaqla normaların ciddi pozuntusu halları ilə səciyyələnmişdir. Səsvermə və həm də səslərin hesablanması prosesində səsvermə qutusunun içərisinə əlavə bülletenlərin salınması ilə bağlı açıq sübutlar var idi. Yüksək şəffaflığa baxmayaraq, cədvəlləşmənin nəticələri problemlili olaraq qalmışdır.

Bu seçkinin son və hərtərəfli qiymətləndirilməsi qismən olaraq hesablaşma və cədvəlləşmənin başa çatdırılmasından, daha doğrusu, seçkidən sonrakı şikayətlərə baxılması prosedurunun səmərəliliyindən asılı olacaq. BSMM-də təmsil olunan Təsisatlar seçki prosesinin qalan mərhələlərinə nəzarət edəcək. Onlar eyni zamanda Azərbaycanda demokratik seçkilərin həyata keçirilməsinə bir təşəbbüs olaraq, öz

yardımlarını göstərməkdə davam etməyə hazırdırlar. Lakin, seçki prosesində yaxşılığa doğru atılan addımlara baxmayaraq, əlverişli demokratik prosesin təmin edilməsinə doğru real irəliləyiş son nəticədə Azərbaycan hakimiyyət orqanlarının siyasi iradəsindən asılı olacaq.

İlkin faktlar

İlkin məlumatlar

Bu seçki 1993-cü ildən bəri Azərbaycana rəhbərlik etmiş Prezident Heydər Əliyevdən başqa bir hakimiyyət eşalonuna keçməni qeyd etdi. Bu, xüsusən də, Azərbaycanın güclü Prezident idarəetmə sistemi üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bununla yanaşı, bu seçki Azərbaycanın mülki və siyasi hüquqların qorunması məqsədilə onun öz üzərinə məcburi hüquqi öhdəliklər götürmüş olduğu və Avropa Şurasına qoşulduğu vaxtdan bəri ilk seçki idi. Son illərdə Azərbaycanda keçirilən Prezident seçkiləri ATƏT və Avropa Şurası öhdəlikləri də daxil olmaqla beynəlxalq standartlara cavab verməmişdir.

Azərbaycan ərazisinin böyük bir hissəsinin davamlı şəkildə xarici işğala məruz qalması seçki üçün nəzərdə tutulan siyasi və hüquqi şəraitin üzərinə kölgə salmışdır. Bu gün Azərbaycanın üzərinə çətin şəraitlərdə yaşayan təxminən 800 000 məcburi köçkünün çəkdiyi məşəqqətlər yükü düşür. Bu məsələ özündə mühüm siyasi, iqtisadi və humanitar mənalara cəmləşdirməklə ictimaiyyətin əsas diqqət mərkəzindədir. Səsvermə məsələsi işğal olunmuş ərazilərdə baş tuta bilməmiş və məcburi köçkünlərin səsverməyə qatılmaları üçün xüsusi işlər görülməli idi.

Hüquqi sistem

Bu seçki əvvəlki müvafiq qanunvericiliyin müddəalarının təkmilləşmiş variantı kimi təqdim olunan, ATƏT/DTİHB və Avropa Şurasının Venesiya Komissiyasının irəli sürmüş olduğu bir çox tövsiyələri özündə cəmləşdirən yeni Seçki Məcəlləsi əsasında keçirilmişdir. Bu təşkilatların hər ikisi həmin məcəlləni hüquqi baxımdan qiymətləndirərək bildirmişdir ki, o, beynəlxalq normaların və qazanılmış ən yaxşı təcrübələrin tətbiqinin təmin edilməsi baxımından əksər sahələrdə seçkinin keçirilməsi üçün təzahür edən hərtərəfli sistemi təmin etmiş olur.

Saxtakarlıqların qarşısının alınması məqsədilə həmin Məcəllədə faydalı ehtiyat tədbirləri, məsələn, şəffaf seçki qutularından, nömrəli seçki bülletenlərindən və nəticə

protokollarından, seçki bülletenləri üçün zərflərdən istifadə olunması nəzərdə tutulmuşdur. Ən vacibi odur ki, Məcəllə eyni zamanda seçki məntəqəsi tərəfindən 48 saat ərzində ətraflı seçki nəticələrinin dərc edilməsini tələb edir. Mərkəzi Seçki Komissiyası özünün internet sahifəsində seçki məntəqəsi tərəfindən müvafiq məlumatlar ona daxil olan kimi dərhal yerləşdirməyi öz üzərinə götürmüşdür. O, bu cür etməyə müvəffəq olmuşdur ki, bu da seçkinin keçirilməsinin şəffaflığı prosesinə böyük töhfə vermişdir.

Həmin Məcəllədə eyni zamanda müşahidəçilər üçün də geniş hüquqlar əhəmiyyətli dərəcədə nəzərdə tutulmuşdur. Lakin, Azərbaycanın ATƏT-in Kopenhagen Sənədinin müddəalarından irəli gələrək öz üzərinə götürmüş olduğu öhdəliklərin əksinə olaraq, «İctimai Təşkilatlar və Fondlar haqda Qanun» öz büdcələrinin 30% hissəsindən çoxunu xarici dövlətin ayırmış olduğu maliyyə yardımları hesabına formalaşdıran daxili təşkilatlara seçkiləri müşahidə etməyi qadağan edir. Onun tətbiqi seçki prosesində həm şəffaflığı və həm də vətəndaş cəmiyyətinin iştirakını məhdudlaşdırmış və ya azaltmışdır. Bununla yanaşı, ən azı bir böyük xarici QHT-nin müşahidə prosesində iştirakına icazə verilməmişdir.

Seçki üzrə nəzərdə tutulan hüquqi sistemin ən ziddiyyətli tərəfi fəaliyyəti qanunla tənzimlənmiş Mərkəzi Seçki Komissiyasının tərkibi idi.

DTİHB və Venesiya Komissiyası tərəfindən irəli sürülmüş tövsiyələrin əksinə olaraq, Mərkəzi Seçki Komissiyasının tərkibindəki nisbət və daha aşağısəviyyəli səlahiyyətlər hakim partiyanın və onun tərəfdaşlarının əsaslı olaraq xeyrinə işləmiş və beləliklə də seçkinin idarə olunması prosesində ən vacib element olan inam amilini şübhə altına almışdır.

Seçkinin idarə olunması

Seçki prosesi üçmərhləli idarəetmə ilə idarə olunurdu: Mərkəzi Seçki Komissiyası, 124 Dairə Seçki Komissiyası və 5121-dən yuxarı Məntəqə Seçki Komissiyası. Bütün komissiyalardan müxalifətin təmsil edilməsi tələb olunurdu. Müxalifət üzvləri öz fikirlərini ifadə etməkdə ümumiyyətlə sərbəst idilər.

Mərkəzi Seçki Komissiyası və əksər Dairə Seçki Komissiyasındakı mühit qütbləşdirilmişdir. Mərkəzi Seçki Komissiyası mübahisəli məsələlərin müzakirəsi zamanı ümumi konsensus və kollegiallıq ruhunda çıxış etmir və çox zaman dərin siyasi hüdudları əks etdirməklə 5-10 səsle qərar qəbul etmiş olurdu. Aydın hüquqi müddəaların olmasına baxmayaraq, müxalifət üzvlərinə çox zaman gündəliyə ayrı-ayrı məsələləri daxil etmək, irəli sürmüş

olduqları fikirləri ciddi şəkildə nəzərdən keçirmək, yaxud da mühüm əhəmiyyət kəsb edən məlumatları əldə etmək imkanı verilmirdi. Bir çox regionlarda yerli icra orqanları tərəfindən Daire Seçki Komissiyalarının işini istiqamətləndirmək halları müşahidə olunmuşdur.

Seçki ilə bağlı bütün ölkədə həyata keçirilən texniki hazırlıq işləri çox rəvan və səmərəli yöndə istiqamət götürmüşdür. Nəzərdə tutulan hüquqi məhdudiyyətlərdən kənar olmaqla seçki bülletenlərinin poçtla göndərilməsi və paylanmasındakı ləngimələrlə bağlı nəzərəçarpacaq istisnalar da var. Həmin seçki bülletenləri poçtla göndərilmişsə də, həmin vərəqələrdə hüquqi baxımdan tələb olunan məlumatlar öz əksini tapmamışdır. Mərkəzi Seçki Komissiyası Məntəqə Seçki Komissiyaları tərəfindən seçki qutuları açılmazdan əvvəl 24 saat ərzində əlavə ediləcək adlara icazə vermək üçün yekdil qərar qəbul etmiş və bu qərar qanunun ziddinə olaraq, müvafiq seçki vərəqələrinin gec göndərilməsi ucbatından yaranmış problemlərin aradan qaldırılması məqsədi güdmüşdür. Mərkəzi Seçki Komissiyası qanun tələblərinin təmin edilməsi, yaxud da baş vermiş digər pozuntulara qarşı müvafiq addımlar atılması istiqamətində müvafiq tədbirlər görə bilməmişdir:

- Mərkəzi Seçki Komissiyası Dövlət Mediası tərəfindən namizədlərə qarşı münasibətdə bərabər mövqeni təmin etmək məqsədilə heç bir müvafiq addım atmamış və yerli icra orqanları tərəfindən də bərabər münasibətin təmin edilməsi məqsədilə səmərəli addımlar ata bilməmişdir;
- Mərkəzi Seçki Komissiyasının müstəsna şəraitlərin yaranmasını nəzərdə tutan və belə bir addımın atılmasını zəruri edən qərarı olmadan hərbi bazalarda müvafiq proses zamanı seçki məntəqləri gec yaradılmışdır;
- Mərkəzi Seçki Komissiyası iqtidarın irəli sürdüyü namizədlər tərəfindən törədilmiş pozuntulara qarşı geniş yayılmış sübut vasitələri kimi reklam kampaniyalarının keçirilməsi şəkildə müşahidə olunan nəşr məlumatlarını əks etdirən hüquqi müddəaların qüvvəyə minməsi istiqamətində ciddi addımlar atmağa cəhd göstərməmişdir;
- Daire və Məntəqə Seçki Komissiyalarının bezi üzvləri dövlət və yerli idarəetmə orqanlarında, yaxud da siyasi partiyalarda tutduqları vəzifələrdə qalmışlar.

Bununla yanaşı, namizədin qeydə alınması prosesi də korlanmışdır. MSK-nın ən azı dörd namizədin namizədliyinin ləğv edilməsi hüquqi tələblərə cavab vermirdi və bununla da o, ATƏT-nin müvafiq öhdəliklərinin və beynəlxalq standartların əksinə olaraq, vətəndaşların vəzifə tutmaq hüquqları məhdudlaşdırılmışdır.

MSK dərin təəssürat yaradan reklam kampaniyaları da daxil olmaqla öz seçicilərinin maarifləndirilməsi və seçki fəaliyyəti ilə məşğul olan işçilərin təlimləndirilməsində nəzərəcarpacaq təşəbbüslər göstərməsi də daxil olmaqla onun seçicilərin təlimləndirilməsi proqramı üzrə həyata keçirdiyi fəaliyyəti təqdir olunmalıdır.

Kampaniya

Seçkiqabağı mühiti səciyyələndirən qeyri-müəyyənlik Prezident Heydər Əliyevin uzunsürən xəstəliyi və onun bir neçə aydır ki, ölkədə olmaması ucbatından yaranmışdır. O, öz oğlu İlham Əliyevin xeyrinə olaraq, namizədliyini axır-axırda geri götürmüşdür. Seçki Məcəlləsinin tələblərini təmin etmək məqsədilə İlham Əliyev Baş Nazir vəzifəsini rəsmi olaraq müvəqqəti tərk etmişdir, lakin bütün bunlara baxmayaraq, o bir çox rəsmi vəzifələri hələ də icra etməkdə davam etmişdir. Digər iki az reytingli olan namizəd də İlham Əliyevin xeyrinə olaraq öz namizədliklərini geri götürmüşdür.

Bir çox müxalifət partiyaları arasında vahid namizədin müəyyən olunması baxımından uzun-uzadı müzakirələr getmiş və son nəticədə heç bir uğurlu nəticə əldə olunmamışdır. Azərbaycan Xalq Cəbhəsi Partiyasının lideri Əli Kərimli öz namizədliyini Etibar Məmmədovun (Milli İstiqlal Partiyası) xeyrinə olaraq geri götürmüşdür. Azərbaycan Demokratik Partiyasının qeydə alınmamış lideri Rəsul Quliyev Müsavat Partiyasından olan namizəd İsa Qəmbəri dəstəkləmişdir. Namizədliyi irəli sürülmüş bir neçə digər tanınmış şəxs seçki prosesində iştirak edəcək. Səkkiz namizədin meydana qalması və ya mövcudluğu seçicilərə böyük seçim imkanları vermişdir.

Kampaniya durmadan güclənmiş və seçki günündən əvvəlki həftələr ərzində daha da fəallaşmışdır. Namizədlər ölkənin çox zaman böyük izdihamlarla müşayiət olunan hissələrində seçkiqabağı kampaniyalar keçirir. Kampaniyanın ümumi ahəngi mənfi və hətta təhqiramiz istiqlamətdə cərəyan etmişdir. Üç namizəd təsdiqləmişdir ki, onların həyatlarına qarşı təhlükəli məqamlar olmuşdur.

Zorakılıq halları kampaniyanın keçirilməsi zamanı ciddi maraq obyektinə çevrilmişdir. Ən çox nəzərəcarpan isə, sentyabrın 21-də Bakıda, Masallıda və Lənkəranda müxalifətin keçirdiyi mitinqlərdə törədilmiş z

zorakılıqlardır. SMM-in müşahidəçiləri keçirilən mitinqlərin hər birində əsas pozuntunun polis və indiki iqtidarın tərəfində olan təxribatçıların müxalifət üzvlərinin üstünə hücum etdiyi zaman başlandığının şahidi olmuşlar. Prokuror vəzifəli şəxslərin qeyri-qanuni hərəkətləriylə bağlı istintaq işini başlamış və seçki gününə olan vəziyyətə rəsmi olaraq

heç bir ittiham irəli sürülməmişdir. Nəticə etibarilə, kampaniyada baş verən zorakılıqların səviyyəsi aşağı düşmüş və polisin seçki kampaniyalarının gedişinə müdaxiləsinin qarşısı nəzərəcarpacaq dərəcədə alınmışdır. Lakin bütün bunlara baxmayaraq, Saatlı və Dəvəçi rayonları daxil olmaqla keçirilən seçki kampaniyası tədbirlərində əlavə zorakılıqlar da baş vermişdir. Bundan savayı, polis, yerli hakimiyyət orqanları və hökuməti dəstəkləyən ayrı-ayrı qruplar tərəfindən aşağı səviyyədə təzahür edən zorakılıq halları da baş vermişdir. Mərkəzi Seçki Komissiyası yaxınlığında adı, «icazəsiz» piket təşkil etmiş dinc ADP nümayişçilərindən ibarət kiçik qruplar bir neçə halda polis tərəfindən döyülmüşlər. Naxçıvanda seçki və digər təlimlər aparan QHT işçiləri hökumət adından çıxış edən təxribatçıların fiziki hücumlarına məruz qalmışlar. Jurnalistlər və başqaları bir sıra hallarda polis tərəfindən döyülmüşdür.

Siyasi mitinqlərin keçirilməsinə dair məhdudiyyətlər insanların toplaşmaq azadlığını təhlükə altına almış və müxalifət namizədlərinin öz məramlarını insanlara səmərəli şəkildə çatdırmaq bacarığını məhdudlaşdırmışdır. Yerli icra orqanları müxalifət partiyalarına mərkəzi açıq meydanlarda mitinqlər keçirməyə icazə verməkdən müntəzəm olaraq imtina etmişdir. Toqquşmalar çox zaman mitinqlərin icazəsiz keçirildiyi, yaxud da izdihamların icazə verilmiş yerlərdə xeyli böyük olduğu zaman baş vermişdir. Kampaniyaların keçirildiyi son həftələr ərzində yerli hakimiyyət orqanları mitinqlərin mərkəzi ərazilərdə keçirilməsinə icazə verməkdə xeyli çəviklik göstərirlər. Lakin, heç bir müxalifət tədbirlərinin Bakının mərkəzi hissəsində keçirilməsinə icazə verilməmiş və bəzi namizədlər məcburi köçkünlərlə görüşmək təşəbbüsləri də daxil olmaqla ölkənin digər hissələrində hələ də müəyyən məhdudiyyətlərlə üzləşməkdədirlər. Yol nəzarət-buraxılış məntəqələrində yaradılan maneələr və polisin hər yerdə olması müxalifətin keçirilən kampaniya tədbirlərində iştirakına mane olmuşdur.

Geniş yayılmış hədə-qorxular kampaniyanın keçirilməsi şəraitini kölgə altına salmış, siyasi iştirakı və azad kampaniya aparmaq hüquqlarını məhdudlaşdırmışdır. SMM müxalifətin siyasi fəallığının saxlanması ilə bağlı bir çox məlumatları araşdırmış və onları təsdiqləmişdir. Saxlanma müddətləri kampaniyanın keçirildiyi son həftələr ərzində nəzərəcarpacaq dərəcədə aşağı düşmüş, ümumiyyətlə günlərdən saatlara enmişdir, lakin açıq siyasi motivlərlə saxlanmaların ümumi mənzərəsi hələ də davam etməkdədir. Şantaj və hədə-qorxuların digər bir ciddi forması dövlət və bələdiyyə orqanları işçilərinin, onların ailə üzvlərinin müxalifət namizədlərini dəstəklədikləri təqdirdə öz işlərindən qovulmaları, yaxud da faktiki işdən qovulmalarıdır. Məktəb müəllimləri bir sıra regionlarda xüsusi olaraq təzyiqlərə məruz qalmışlar. Mağaza sahibləri çox zaman müxalifət

namizədlərinin reklam portretlərinin nümayiş etdirilməsi ilə bağlı qorxudulmuşlar. Məcburi köçkünlərin bir çoxu iqtidar namizədlərini dəstəkləməkdə təzyiqlərə məruz qalmışlar. Vətəndaş cəmiyyəti fəalları və jurnalistləri də hədə-qorxulara məruz qalmışlar.

Ümumiyyətlə, müvafiq hakimiyyət orqanları bütün namizədlər üçün bərabər şəraitlərin yaradılmasına müvəffəq olmamışlar. Müxalifətdən olan namizədlərə Bakının həmin işgüzar mərkəzi yerlərində və iqtidar tədbirlərinin keçirilmiş olduğu digər yaşayış məntəqələrində kampaniya tədbirləri keçirməyə icazə verilməmişdir. İctimai binaların pəncərələrinə çox yerdə hakim partiyalardan olan namizədlərin reklam portretləri vurulmuş, hərçənd ki, heç bir müxalifyönlü reklam portretləri nəzərə çarpmırdı. Yerli hakimiyyət orqanları bir sıra hallarda dövlət və bələdiyyə işçilərinin iqtidar kampaniyaları ilə bağlı mitinqlərdə iştirak etmələri və müxalifət mitinqlərinə qatılmamaları üçün təzyiqlər göstərirdilər. SMM tələbələrə və müəllimlərə iqtidaryönlü kampaniyalarda iştirak etmək göstərişinin verildiyi barədə lazımi qədər faktlar olduğunu təsdiqləmişdir.

Media

Kampaniyanın media tərəfindən işıqlandırılması Baş Nazir İlham Əliyevin xeyrinə olan meyilləri nümayiş etdirmək üçün iqtidaryönlü və dövlət kütləvi-informasiya vasitələrinin geniş vüsət almış tendensiyası ilə səciyyələnir. Müxalifət namizədlərinin adı çox xəsisliklə və özü də mənfi mənada çəkilir. Dövlət kütləvi informasiya vasitələri özlərinin xəbərlər və cari məsələlərlə bağlı proqramlarında namizədlər üçün bərabər şəraitlərin yaradılması məqsədilə Seçki Məcəlləsində göstərilən öhdəliklərini hərtərəfli təmin edə bilməmişdir. Kütləvi informasiya vasitələrinin vəziyyəti, zorakılıq halları, fiziki və söz hücumları, öldürməklə hədələyən telefon zəngləri, redaksiyalara senzuraya bənzər müdaxilələr, müxalifət qəzetlərinə qarşı təşkil edilən qərəzli məhkəmə prosesləri də daxil olmaqla jurnalistlərə qarşı törədilən müntəzəm xoşagəlməz hallarla müşayiət olunan narahatlıqlar və hədə-qorxularla daha da ağırlaşmışdır.

Dövlət televiziyası bütün rəqiblərə pulsuz efir vaxtının ayrılmasına dair hüquqi müddəalara əməl etmişdir. O, eyni zamanda namizədlər, yaxud da onların nümayəndələri arasında həftəlik debatlar yayımlayır. Lakin onun xəbərlər proqramı açıq-aşkar olaraq seçkidən əvvəlki dörd həftə ərzində bütün müsbət və ya neytral tonda 2 saat 36 dəqiqə almış İlham Əliyevi dəstəkləmişdir. Heydər Əliyev hardasa 46 dəqiqə almışdı. Həmin müddət ərzində bütün digər namizədlərə cəmisi 12 saniyə verilmişdir. Dövlət tərəfindən maliyyələşən qəzetlər də həmin ənənəyə əməl etmişlər.

Özəl teleradio şirkətləri də ümumən İlham Əliyevə böyük dəstək vermişlər. Məsələn, Lider televiziyası bütün ölkə miqyasında yayılmaq imkanına malik olmaqla, özünün xəbərlər proqramının yayıldığı ən əlverişli efir vaxtında İlham Əliyevə tam müsbət tonda 10 saat 51 dəqiqə vaxt ayırmışdır. Bunun tam əksinə olaraq, prezident postuna daha çox şansı olan iki müxalifət liderinə ümumən götürdükdə mətbuatda əsas etibarilə 24 dəqiqə mənfi işıqlandırma müddətindən də az vaxt verilmişdir. ATV televiziyası da reklam kampaniyasını bu şəkildə aparmış və SMM-in fəaliyyətinin işıqlandırılmasında obyektivlikdən uzaq olmaqla qeyri-dürüst mövqe tutmuşdur.

Dörd iri özəl televiziya şirkəti ödənişli siyasi reklamlar üçün yerli standartlara nəzərən yüksək qiymət tarifləri nəzərdə tutan qeyri-adi qiymət təyinetmə müqaviləsi bağlamışdır. Həmin dörd televiziya şirkətlərindən yalnız ANS Televiziya şirkəti müxalifət namizədlərinin çıxışlarını ödənişli əsaslarla efirə buraxmışdır. Lakin kampaniyanın sonuncu həftəsi həmin televiziya şirkəti siyasi reklamlar üçün öz tarifini əvvəlki ayın səviyyəsindən təxminən beş dəfə çox artırmışdır. Kampaniyanın sonuncu həftəsi ərzində dövlət televiziyası bəzi özəl televiziya şirkətləri kimi, efir vaxtını namizəd İsa Qəmbərə satmaqdan yayınmışlar.

Müxalifət partiyası və müstəqil qəzetlər siyasi informasiyanın heç də həmişə etibarlı olmayan yeganə alternativ mənbəyi olmuşdur. Müxalifətin bəzi mətbu orqanları jurnalistikanın başlıca normalarını pozaraq, məsuliyyətdən, mətbuat dilindən tamamilə uzaq olan söz və ifadələrdən istifadə etmişdir. *Yeni Müsavat* qəzeti öz səhifələrində namizəd İsa Qəmbəri tam müsbət fonda işıqlandırılmasına 70 % yer ayırmışdır. Bunun əksinə olaraq, İlham Əliyevə isə tam mənfi tonda işıqlandırılmaqla 9 % yer ayırmışdır.

Şikayətlər və müraciətlər

Seçki Məcəlləsinin və digər qanunların seçki kontekstində çoxlu sayda pozulmalarına dair açıq-aydın sübutları nəzərə alırıqsa, onlar Seçki komissiyaları, məhkəmələr, yaxud da prokurorluq orqanları tərəfindən müqayisə olunacaq dərəcədə az qeydə alınmışdır. Müvafiq prosedurlar çətin və dolaşdırıcı, olduqca uzun-uzadı olmaqla bir çox siyasi fəallar və digər vətəndaşlar tərəfindən tam anlaşsız bir səviyyəyə gətirib çıxara biləcək tərzdə ağır və yorucu olmuşdur. Seçkinin idarə olunması prosesində müstəqilliyin və səmərəliliyin təmin edilməsi ilə bağlı ümumi inamsızlıq və məhkəmə icraatı insanları rəsmi şikayət etmək fikrindən çəkəndirmişdir. Ümumiyyətlə, seçki ilə bağlı yaranan

münaqişələrin həlli mexanizmi iddiaçıların tələblərinin səmərəli şəkildə və vaxtında təmin edilməsinə imkan verə biləcək vasitə səviyyəsinə çatmamışdır.

Mərkəzi Seçki Komissiyası ümumiyyətlə müvafiq olaraq, ayrı-ayrı şikayətlərin həllində müvafiq qərarların əldə olunmasına nail ola bilməmiş, əvəzində isə şikayətlərin həllini təxirə salmağa, yaxud da həmin şikayətləri Prokurorluğa, yaxud da digər dövlət orqanlarına göndərməyə daha çox meylli olmuşdur. Prokuror bir neçə ilkin istintaq prosesi başlamış, lakin seçkinin başlandığı günəcən heç bir cinayət işi başlamamışdır. Prokurorluq və Ədliyyə Nazirliyi alçaldıcı və təxribatçı bəyanatlar, yaxud «təhqirlər»lə bağlı şikayətləri nəzərdən keçirərkən olduqca təmkin və soyuqqanlıq nümayiş etdirmişlər. Edilən müraciətlərə baxmayaraq, SMM MSK-da qeydə alınmış şikayətlərlə bağlı müfəssəl məlumat əldə etməyə müvəffəq olmamışdır.

Cender

Bir qadın, Lalə Şövkət namizəd kimi qeydə alınmışdır. O, ölkədə ümumiyyətlə nüfuzlu və seçki kampaniyası fəal şəkildə aparılan bir şəxs olmuşdur. Qadının seçkiqabağı prosesdə siyasi iştirakı məhdudlaşdırılmışdır. Namizədlər və media hər hansı bir ciddi, yaxud da uzlaşdırılmış bir tərzdə cender məsələlərinə müraciət etməmişdir. Hədə-qorxu və zorakılıqlarla müşayiət olunan mühit qadınların iştirakını, xüsusən də müxalifət mitinqlərindəki çıxışlarını məhdudlaşdırmağa meylli idi. Qadınlar müxalifət toplantılarında iştirak etdikləri zaman polis tərəfindən fiziki hücumlara məruz qalan və saxlanılan şəxslər arasında idilər. Xüsusən də, ayrıca olaraq baş verən bir ayrıca halla bağlı olaraq onu söyləyə bilərik ki, bir müxalifət fəalı onun həbsdə olduğu zaman ona qarşı cinsi təcavüz edilməsi faktı ilə bağlı rəsmi qaydada şikayət vermişdir. SMM həm də mitinqlərdə ixtişaş yaratmaq və müxalifət fəallarının üzərinə hücum etmək məqsədilə guya vəzifəli şəxslərin tərəfdarları tərəfindən müvafiq haqq ödənilmiş, yaxud da vadar edilmiş «qadın təxribatçılardan» ibarət qrupları da müşahidə etmişdir. Siyasi partiyalar və qadın qrupları qadınlar üçün seçki maarifləndirməsi prosesini həyata keçirmişdir. Qadınlar Dairə Seçki Komissiyalarının 8,9%-ni və bütün komissiya sədrlərinin isə 1%-dən az bir hissəsini təşkil etmişdir.

Yerli Müşahidəçilər

Seçki Məcəlləsi yerli müşahidəçilər üçün də müvafiq hüquq və imkanlar nəzərdə tutmuşdur. Lakin, İctimai Təşkilatlar və Fondlar haqda Qanunda müəyyən yerli

təşkilatların seçkiləri müşahidə etmələrinə icazə verilmədiyindən, QHT-lərin bir çoxuna səmərəli müşahidə təşkil etməkdə maneçilik törədilmişdir. Yerli müşahidəçilərin qeydiyyatına başlanması ləngidilmiş və ümumən götürüldükdə səmərəli keçmişdir. Son nəticədə, nəzərəcarpacaq sayda siyasi partiyalardan, QHT-lərdən olan daxili müşahidəçilər və ayrı-ayrı şəxslər akkreditə olunmuşdur. Seçki günündə, təxminən 40 000 yerli müşahidəçi bütün ölkədə yerləşdirilmişdir. Yerli müşahidəçilərə çox zaman seçki məntəqələrinə daxil olmağa icazə verilmirdi, yaxud da seçki məntəqələrindən kənarlaşdırılırdılar.

Seçki günü, Səslərin Sayılması və cədvəlləşmə

Seçki günündə müşahidəçilər məlumat verirdilər ki, səsvərmə ümumən sakit keçmiş və çox zaman yaxşı idarə olunurdu. Ümumi mühit gərgin idi, lakin nisbətən sakitlik idi. Lakin seçki axşamı ciddi zorakılıqla öz əvvəlki ahəngini itirmiş oldu. Polislər artıq güc tətbiq etməklə Müsavat Partiyasının və Azərbaycan Milli İstiqlal Partiyasının qərargahı qarşısında dayanan dinc tərəfdarların üzərinə hücum etdilər. Bundan savayı, çoxlu müxalifət müşahidəçiləri və tərəfdarları saxlanmışlar.

Səsvərmə prosesi səsvərmə məntəqələrinin 69%-də müsbət qiymətləndirilmişdir. Seçki komissiyalarının tərkibinə daxil olan komissiya üzvlərinin 71% öz üzərlərinə düşən vəzifələri lazımınca icra etmişlər. Səsvərmə bülletenlərindəki qeyri-dürüstlük göz qabağında idi; seçicilərin siyahısına çoxlu adlar əlavə edilmiş və bayırda öz adlarının siyahıda olmamasından və bəzən də bərk qəzəblənmiş insanlardan ibarət izdihamlar var idi. Seçki məntəqələrinin qarşısında həmin izdihamların yaranması gərginliyin artmasına gətirib çıxarırdı. Müşahidəçilər səsvərmə ərzində bir neçə qızğın mübahisə hallarının baş verməsi barədə məlumat vermişlər.

Bir çox hallarda seçki komissiyalarının işini istiqamətləndirən, yaxud hədə-qorxu zəminində fəaliyyət göstərən kənar şəxslərin seçki məntəqələrində nəzərəcarpacaq dərəcədə görünməsi fiziki təzyiq abı-havası yaradırdı. Bir sıra hallarda (məsələn, 31 sayılı Dairə Seçki Komissiyasının 28 sayılı Məntəqə Seçki Komissiyası; 16 sayılı Dairə Seçki Komissiyasının 8 sayılı Məntəqə Seçki Komissiyası; 84 sayılı Dairə Seçki Komissiyasının 45 sayılı Məntəqə Seçki Komissiyası), yerli vəzifəli şəxslər də daxil olmaqla kənar şəxslər seçicilərə necə səs vermək göstərişi verirdilər. Səsvərmə prosedurlarını lentə alan videokameraların çəkilişə daha çox cəlb olunması seçiciləri qorxudurdu.

Beynəlxalq müşahidəçilər səslerin hesablanması prosesini hesablamının müşahidə olduğu seçki məntəqələrinin 50%-dən çoxunda mənfi qiymətləndirmişlər. Seçki qutusunun bülletenlərlə doldurulduğuna dair açıq-aşkar sübutlar var idi (məsələn, 100 sayılı Dairə Seçki Komissiyasının 1 sayılı Məntəqə Seçki Komissiyası; 32 sayılı Dairə Seçki Komissiyasının 9 sayılı Məntəqə Seçki Komissiyası, 45 sayılı Dairə Seçki Komissiyasının 23 sayılı Məntəqə Seçki Komissiyası). Hesablama prosesi bir neçə seçki məntəqəsində dayandırılmışdır. Kənar şəxslərin çox olması (30%) ciddi problem olaraq qalırdı. 3 sayılı Dairə Seçki Komissiyasına daxil olan bütün Məntəqə Seçki Komissiyalarının sədrleri öz protokollarını Dairə Seçki Komissiyasına çatdırmazdan öncə polis məntəqəsində saxlanmışlar.

Nəticələrin cədvəlləşməsi yüksək şəffaflıq göstərdi. Müşahidəçilərin böyük bir qisminə Məntəqə Seçki Komissiyalarının protokollarının surəti verildi. Lakin hesablamının müşahidə olduğu səsvermə məntəqələrinin 66%-də müvafiq protokol qanunun tələb etdiyi şəkildə dərhal ictimai nəzarətə təqdim olunmamışdır. Seçki axşamı Mərkəzi Seçki Komissiyası özünün internet sahifəsində səsvermə məntəqələrindən daxil olan protokolları dərc etməyə başlamışdır. Hər halda, ciddi problemlər hələ də qalmaqdadır. 107 sayılı Dairə Seçki Komissiyasında 38 Məntəqə Seçki Komissiyası Protokollarından 35-i doldurulmamış, lakin imzalanmış, və bununla bağlı bir çox başqa məlumatlar çatdırılmışdır; digər hallarda isə, protokollar karandaşla doldurularaq, dairələrdə dəyişdirilmişdir. SMM saxtalaşdırılmış protokol hallarını müşahidə etmişdir. Beynəlxalq müşahidəçilərin bəziləri (25%) kompüter otağına buraxılmamışlar.

Missiyanın Məlumatı və Təşəkkülləri

Cənab Piter Ayxer (ABŞ) ATƏT-in / ODİHR-in Seçkilərin Müşahidə olunması Qrupuna rəhbərlik etmişdir. Cənab Covanni Kessler, ATƏT-in Sədri tərəfindən təyin edilmiş Xüsusi Əlaqələndirici isə ATƏT-in qısamüddətli müşahidəçilərinin fəaliyyətinə rəhbərlik edir. Cənab Quillermo Martinz Kasan (İspaniya), Avropa Şurasının Parlament Assambleyasının Məruzəçisi kimi PACE nümayəndə heyətinə rəhbərlik edir.

ATƏT-in/ ODİHR-in Seçkilərin Müşahidə olunması Missiyası sentyabr ayının 6-da 32 ekspertlə Bakıda öz fəaliyyətinə başlamış və Respublikanın mərkəzində və 9 regional mərkəzində yerləşmişdir. Seçkilər üzrə Analitik iyulun 11-də CEC-in fəaliyyətlərinə monitorinqi həyata keçirməyə başlamışdır. Seçki günündə BSMM ATƏT-in Parlament

Assambleyasından olan 17 parlamentarı da daxil olmaqla ATƏT-in tərkibinə daxil olan 36 üzv ölkədən olan təxminən 600 qısamüddətli müşahidəçini bu tədbirə cəlb etmişdir. İEOM bütün Azərbaycan üzrə təşkil edilmiş 5129 seçki məntəqəsinin 1,150-də səsverməni və səsərin hesablanması prosesini müşahidə etmişdir. BSMM eyni zamanda nəticələrin çıxarılmasını müşahidə etmək məqsədilə bütün 124 dairə seçki komissiyalarında iştirak etmişdir.

ATƏT/ ODİHR prosesin başa çatmasından sonra təxminən bir ay müddətində həmin seçkilərə dair hərtərəfli hesabat hazırlayacaq.

BSMM həmin müşahidə prosesinin gedişi ərzində göstərdikləri yardıma və əməkdaşlığa görə Prezident Aparatına, Xarici İşlər nazirliyinə, Mərkəzi Seçki Komissiyasına, digər dövlət və yerli hakimiyyət orqanlarına öz dərin minnətdarlığını bildirir. BSMM eyni zamanda ATƏT-in Bakı Nümayəndəliyinə, habelə Bakıda akkreditə olunmuş beynəlxalq təşkilatlara və səfirliklərə missiyanın bütün fəaliyyəti ərzində göstərdikləri yardıma görə öz təşəkkürünü bildirir.

Əlavə məlumat almaq üçün müraciət edə bilərsiniz:

- Piter Ayxer, ATƏT/ ODİHR SMM -un Bakı Nümayəndəliyinin Rəhbəri (+994 12 924827);
- Urdur Qunnarsdottir, ATƏT/ ODİHR-in Məruzəçi (+48 603 683 122), yaxud da Nikolas Kazorovski, ATƏT / ODİHR-in Varşavada Seçki Məsələləri üzrə Məsləhətçisi (+48 22 520 0600);
- Vladimir Dronov, Avropa Şurasının Parlament Assambleyası, Strasburq (+33???)
- Jan Juuren, Mətbuat Müşaviri, ATƏT-in Parlament Assambleyası, Kopenhagen (+45 21 606 380)

Seçkilərə SMM-nin ünvanı: Azərbaycan, 370004 Bakı, İçərişəhər, Müslüm Maqomayev döngəsi 1, ev 6.